

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 11,

Fylke: Buskerud

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Stal

Emne: Ymse, akkaalfor, storrlaak, Bygdelaq: Nordbygd³

Oppskr. av: Ståle Kirke deler,

Gard: Kirke deler,

(adresse): Liveld

G.nr. 64 Br.nr. 3-4

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Storrlaak. — I gamle dagar var stor eit mykje bruket fôr her i bygda, ikkje berre voss, kjaalpe³ for, men heile „fyrilutn“ (fyr jol) var stor, lauv, mosé, og ris det meste av foringj. Nederst paa eigedomane her var det eindele myr „Liveldmyrarne“, og disse var vist heilt udyrka til i 1840 aari. Segni segjer, at det var min bedstefar Ståle Strand, som fyrst tok til med grøfking og dyrkning av myrarne her. No er dei oppdyrka alle disse myrane. Paa stolarne var nok og er kjeldt einno mykje myr, voss dei staa stor paa. Men ikkje berre „innagjerdis“ vart det slegt stor, og so i hamni i myrane og gjel etter beklejer der gjaaen kunna brukast. Stvar av stola eigarne var kjeldt ei myr, ell „slatte“, der dei hadde lov til aa staa. Pume stader var det sett upp smaa løv aat storren, men oftast bar ell kogrde dei den inn paa stolarne især paa heimstole. Men og so paa myrarne i langstolhamni, vart det slegt mykje stor, især daa i heimfjelli so ein lov fri timars veg fraa bygda.

men ogsö i Langfjelli ein vel tvo mils
veg fraa Bygdi, var det mange, som stö
stör nokre dagar sidst fraa Sumaren,
Sum stader hadde dei nok löur aat
störren i fjellet ogsö, men helst sette
dei den i "Stakke", "Störstakete". (ein)

Stakkestöe (eit) saag ein barborer megarme
alle stader, sama stöe vart jamleg brukk
kvart aar. I Langfjelli ein tvo tri mil fraa
Bygdi maatte dei jamt setja stören i
Stakke, det vart ikkeje fragda löur det.
Naar dei skulde laga eit nyt stakkestöe
laust dei ha ei sterk rala umlag 3-4 mtr.
lang aa setja den godt ned i myri.
Lottek dei upp ei gröft rundt rala, umlag
4-5 mtr. fraa rala aa kastar forren inn
i midten rundt rala so det vert lidt högre der.
Noko av forren legg dei fraa utsida av gröfti
til gjerdet kring stakken. Naar dei skulde
staketeja (stekte, staketeji, steket) so reir dei noko
rabb ell vier aa la under stakken, og so la
den storkimbur rundt rala. I midten inn
til rala maatte det kraakast godt saman.
Bei bar stören burt til stakken antil i
keppraband (eit) ell i hampebog aa dei
rekeja vanleg 12 löla i eit vefubass.
Det vanleg var 1 lass i kvar stakke.
Naar stakken vart hög laust det vara
tvo, so ein kunna vara uppe fraa stakken
aa ta innot aa kraake saman. Stakkestöe
vert ofte tvo, tre mtr. hög aa lidt smaa
lare i toppen. Naar stakken er ferdig
legg dei lidt rabb ell bristk uppaa iking
rala og nokre steinar so stakken vis samman.

II.

Posnart det kjem ein snökare og myrar og fjern hadde frose til um hausten, laud dei fjellens etter storr og mose. Var det stilt og fint var aa myrar^{og}vatni var sikert, so gjetele det nok an, men rakk det laust med snø og vind, kunne det nok ofte verta livofar. Lige furar isar um dei var i Langfjelli.

Of sume blante myrar og ubover i grunnne fjern veles det ofte ein bruk og lang storr = vekst, som^{me} kalles "gjödnstorr" ell "mergi = storr". Det er god og saftig storr, men ofkast er fjörni for djup, ell megri for blaut til aa koma utpaan aa slaa.

Men kunna dei faa samman eit laos "gjödnstorr", so vart det rekna som godt for.

Et kunnar dei gamle fortalda, at dei slo "istorr". Det vil segja, at naar det raakte ein haust, at myrar og fjern frans til fyr snöen kom, so russte dei til fjels aa slo storrer uppaan iser. Dei rakte den daa samman i hangar ell saakur til det kom ein snökare, so dei fekk högre den kunn. Storrskatten isar i fjellmyrarn var meir og meir slutt med etter 1910-20 so no er^{det} henderis (veildan) aa sjaa ein storrstakets burde fjellmyrar, men dei gamle stakkestör dei ligg der, som eit minne um vore fedris^{so} storr og slit for levestadum.

Et kunnstölhamne er det nok enkelte som sloar lidt enno, men flire og flire sluttar, og myrar og slattur groz til med vier og skog.

4

Eg tek utgreiddingi mi um storslakt
med her i emni um attaaffor, en daa
storren var nok ein stor del av foringgi
her i gammal tid. Mange hadde mange
læs med storr baade fraa fjelle og heime,
so fyrjolsveterin var det storr, mose og
ris, som var den vandrige foringa.
Det gode foret (hurdiforet) fraa jorden
og stolarne laut dei gjoyma til kyrri
halva ut fraa veterin vandrige i februar,
mars og april. No er det som fyr sagt,
meir slutt fraa storslakt, og grunnur
er vel, at det ikkej vil, lönne sig med slike
orning, linge hjaalpe vert for dyr, at ikkej
er det stakkefolke aa faa helder. De utpan
er no storren, skrint (daarlegt) for, so
det var no berre som livnæring for aa
reke for.

Paa spursmaali i emneliste attaaffor er
det nok ikkej mykje eg kan svara fraa,
for slikt som bang, tare og fiskeaffall
har me ikkej her i fjellbygdi. Men det
er daa sume av spursmaali eg skal prøv
aa gje ei liti utgreiding um.

II. Rötter.

A. Dei rötter (grasrötter) som me brukte
her ei tid var især kvæker, ötter. Fyr i
tid daa dei brukte aa "kvik", "leggja abt"
deler av aakeren i "kjaalve" visse aar, sette
det sig svart til med ugras især kvæker.
Naar vaaronni kom, og det ofte var
lite med for, so laut dei ut baade karar
kvæke og born aa grava kvæken.

Dei grov daa ut forirne etterkvart dei pløge, barde ut torvorne og riste av miste molda, og kasta kvete og alle slags ugaserötter so som Öynerot og swinerot, i store hangar, som dei kögde til gards, aa velte dem av ved ein brunn ell vakt og lejda, der dei daa auste vatn over aa "skjuld" de av all molda. Det var helst kyrni som fekk kvete aa dei la dem i baasarne som arma for. Dei maatte helst gje kyrni kvete medan den var fersk og mjuk. Mange smaabrukara og plasinergar fekk ogso lov til aa grava kvete. Dei hadde oftast band og bar med seg store bölar, kring 1910 og ukover tok me til aa saa grønfor (havre og erter) paa den aakeren som stulde "tevit", og daa fekk me röite ut kveteota, so etter fyrste verdenskrigen er det heilt slutt med kjaa-velegging og kvete-graving. Noen andre grasrötter har eg ikkje höyrt um er bruket til for korste i gammal ell ny tid.

IV. Hestemök

Hestemök som for aat kyrni, har dei vist bruket her i uminnelige tid. Daa eg var smaa gut i 1880 aar fekk kyrni aat mök som vart etter ein hist. Hoar kvoda kalle veteran hadde me ei syppebytte med hestemök aat fjösät so dei hadde til aa blanda i byttorne um morgonen. Syppebyttor maatte dei ha mangs av helst ei til kvar st. Byttorne var lagga av god furu og var

6
avlang (oval) umlag 45 cm paa lengste
kant og 25-30 cm høg. Paa ein side var
ein skar (fjöl) nokre høgare, med eit hol
gjennom aab handi, naar du lyst bytta.
Kvar kveld hadde du i byttorne for, mose,
agur og skar, ell kva du helst hadde aa
fa av. De smaa gubar drog ell bar alle
byttorne burt til fjös dörin der dei var lette
aa fa inn i fjöset um morgonen. Um
morgonen, naar du gjekk aab fjöset hadde
du jamnast med eit spann med varmt
vatn, med lidt potetgras i so det var
ein brun loq. So tok du alle byttorne inn
paa fjös golvet, rota eit hol medi kvar
bytte aa hadde ein par gaupar ^{og} lidt agur
ell ei klype med mjöl, rödde det saman.
So slo du ein par auser varmt vatn ^{loq} over.
So fekk kvar ten sin bytte aa dei et godt.
Um du födde gris veterin over, so fekk
den og so hestemök blanda med lidt
korn= ell mjölnask, med lidt mjöl ell loq.
Um vaaren, naar det som oftast var
lite for „forlöse“, kokte dei hestemöki.
Du var daa antil ute ell i eldhuset, hadde
ein del vatn i ein kejel ell i stor gryte,
slo ei heil bytte hestemök ned, lidt pro
ketgras ell höifra aa kokte saman.
Det var god sörpe aa ause med i
foret i byttorne. Smaa brukara og plass=
folk, som ikkje hadde hest fekk ofte
hestemökbyttor fraa gar daren. Dei fekk
daa gjerne alt eit lass med kumök
istaden. Etter 1900 aari var det meir slutt
med aa bruke hestemök som for, og no
er det lange sidan heilt slutt med det.

1881.

Syrpefor, I gammel tid brukte dei mykje meir
aa varme vatn aa korytiri. Dei koke gjerne
supp ein kjele ell ei stor gryte med vatn
hadde lidt kurb potetgras ell erberis med
so det vart ein brun, ^{log} som dei aust over
byttorne. Alt stulinggsvatn (styllerwann)
av mjolkebyttor og andre malkjerale
vart gjere kyrmis antil som drikke ell
med paa syrpa. Naar kvi hadde kalva,
felte ho jamt eit spann med godt drikke
ke. Likiso med vöierne. Det fyrste og
minnest brukte dei ofte aa gjere korytiri
lidt mjöldrikke i visse høve, t.d. til hesten
etter ein seig fjelltur ell ein hard vaarom
dag. Men det var nok helst lite mjöl
korytiri felte den tidi, i allfall var det berre
mjöl av liskorn, som ikkje kunna bruk
kast til folkemat. No etter at det har
vorte kerubbur i dei fleste fjös, er syrpa
byttorne avlegg, aa dei har for og kake
i kerubborne aa stær vatn over, og oftest
ströyer dei mjöl paa. Dei kake aldri
halmen her fyr 70-80 aari daa dei laga
noke vinnare maskinor, eldar kake
med öks aa ^{duft} vart no berre til hesten.

Men kring 1890 felte me større ma
skinor og halmkake kom meir bruk.

Mask etter ölbrugging har vori, aa vert
no ogsö bruket aa korytiri, antil paa syrpa
aa kyrmis ell til grisen. Stundom furke
dei masken, ell dei set "gong" i den, det vil sigja
dei har berre i ö daggjerer og blandar lidt
mjöl i.

Annar skrapning; I gamle dagar
 skrapa di aa slo og onna sosant det fantis
 eit skraa. Me har her i bygdi ei liki heime-
 kammr tett ovanfor gardarnr, der kryturi
 beiter til di buforer paa heimstolen so
 sidst i juni. Der er hangar med skog og
 svært steinfult, men naar^{me} var ferdige med
 slaatten fraa jordet og stolarne, so laut
 me upp der aa slaa skubla, me slaa alt
 der, so var det arbeid i too vikor for too
 karar og ei gjente. Miss det var no sjeldan
 det vart tid til aa slaa alt, for kom skurum
 so laut me slutte med slaatten.

Naar me skubla, aat bakke til aa slaa
 hadde me med mange halvlibur, smala,
 nystipste gaa aa slo daa blanda stein og
 teyrr det bedste me kunna. Det var ei
 heil konst kunne kalde gaaen berass
 blanda all stein. So kom kvinnfolki etter
 med siggi i ein halvlibur smala stakforv
 Dei tok daa^{ein} forbite, siggedott i vinstre hand
 aa heldt den inn til grasit bering skinnarnr
 aa skar grasit. Det gjeteke utroligt fort,
 di som var ovda med det. So tok di riva
 aa raka fort samann aa bar det burk paa
 ein stutt flek til turking. Det var seigt og
 seint arbeid, so det vart itelej mykje for
 umr dagen, men det var godt for, og so var
 det sed og stike fraa gammalt. Ikring 1910
 tok di nok til aa slutte med slik skrapslaaf,
 og ved fyrste verda krigen daa det vart so
 dyrt aa linge slaattefolk vart det umlag
 slutt med "bakkeslaaf,"

1695